

Allerheiligen

Orkestmis 1 november 2018

Sint-Pauluskerk, Antwerpen
Donderdag 1 november 2018

Hoogfeest van Allerheiligen

Uitvoering van

Missa Omnium Sanctorum ZWV 21
Jan Dismas Zelenka (1679-1745)

Uitvoerders:

Griet de Geyter, sopraan
Bart Uvyn, altus
Adriaan De Koster, tenor
Lieven Termont, bas-bariton

Sint-Paulus Camerata,
koor en orkest

Justin Glorieux, concertmeester

Nicolas De Troyer, titularis-organist

o.l.v. Ivo Venkov, kapelmeester

Utopia Ensemble

*Plechtige eucharistieviering
voorgegaan door pastoor Paul Scheelen*

Programma

1.	INTREDE	Pièce d'orgue BWV 572	J.S. BACH
2.	KYRIE	Missa Omnium Sanctorum	J.D. ZELENKA
		I. Kyrie Eleison – koor	J.D. ZELENKA
		II. Christe Eleison – tenor solo	J.D. ZELENKA
		III. Kyrie Eleison – koor	J.D. ZELENKA
3.	GLORIA	Missa Omnium Sanctorum	J.D. ZELENKA
		I. Gloria in excelsis Deo – koor, solo SATB	J.D. ZELENKA
		II. Qui tollis peccata mundi – sopraan solo	J.D. ZELENKA
		III. Quoniam tu solus Sanctus I – koor	J.D. ZELENKA
		IV. Quoniam tu solus Sanctus II – alt solo	J.D. ZELENKA
		V. Cum Sancto Spiritu I – koor	J.D. ZELENKA
		VI. Cum Sancto Spiritu II – koor	J.D. ZELENKA
4.	TUSSENZANG	Magnus Dominus – Utopia Ensemble	A. LOTTI
5.	HOMILIE		
6.	CREDO	Missa Omnium Sanctorum	J.D. ZELENKA
7.	OFFERTORIUM	Beati Estis – Utopia Ensemble	J. HANDL
8.	SANCTUS	Missa Omnium Sanctorum	J.D. ZELENKA
9.	EUCHARISTISCH HOOGGEBED		
10.	BENEDICTUS	Missa Omnium Sanctorum	J.D. ZELENKA
11.	ONZEVADER		
12.	AGNUS DEI	Missa Omnium Sanctorum	J.D. ZELENKA
13.	COMMUNIE	Gaudeamus Omnes – Utopia Ensemble	H. ISAAC
14.	NA DE ZEGEN	Missa Omnium Sanctorum – Dona Nobis Pacem	J.D. ZELENKA
15.	SLOT	Toccata en fuga in a	F. X. BRIXI

Sint-Paulus Camerata

Sopranen

Griet De Geyter, Elise Gäbele, Annelies Brants, Wineke Van Lammeren

Alten

Bart Uvyn, Logan Lopez Gonzalez, Marleen Delputte, Mit Taets

Tenoren

Adriaan De Koster, Paul Foubert, José Pizarro, Dejan Toshev

Bassen

Lieven Termont, Kai-Rouven Seeger, Mark Gough, Yu Hsiang-Hsieh

Violen

Justin Glorieux, Ortwin Lowyck, Nele Verhaert
Isabelle Verachter, Delphine Gros, Katja Katanova

Altviolen

Frans Vos, Karina Staripolsky

Contrabas

Jonathan Focqaert

Celli

Tine Van Parys, Herlinde Verheyden

Orgelpositief

Nicolas De Troyer

Hobo

Griet Cornelis, Paul Dombrecht

Concertmeester

Justin Glorieux

Algemene Leiding

Kapelmeester Ivo Venkov

Utopia Ensemble

Griet De Geyter, sopraan

Bart Uvyn, countertenor

Adriaan De Koster, tenor

Lieven Termont, bariton

Zelenka's Missa Omnium Sanctorum

*Een passend barok meesterwerk voor Allerheiligen,
afsluiter van 'Barok 2018 – Rubens inspireert' in Sint-Paulus:*

Op Allerheiligen 1 november sluit de Sint-Paulus gemeenschap het projectjaar 'Barok 2018 – Rubens inspireert' af met de uitvoering van een barok meesterwerk: de Missa Omnium Sanctorum van de Boheemse componist Jan Dismas Zelenka.

De Duitse kwaliteitskrant 'Die Welt' schreef nog niet zo lang geleden:
"Zelenka's missen zijn prachtstukken uit de barokke koorliteratuur, in vele opzichten uitgetekend met meer vreugdevolle kleurschakeringen dan Bachs meesterwerken."

Vaclav Luks, dirigent van het topensemble Collegium Musicum 1704, zegt onomwonden: *"Zelenka wordt vaak de "Boheemse Bach" genoemd. Inderdaad, kwalitatief kan hij Bach in de ogen kijken – alleen doet hij compleet andere dingen. Tot Zelenka's persoonlijke stijl kan je het breken van regels rekenen, hij doet vaak bizarre dingen. In zekere zin ken ik geen muziek die meer katholiek geïnspireerd is dan de zijne."*

Jan Dismas Zelenka werd op 16 oktober 1679 gedoopt in Lunovice, een dorpje ten Zuid-Oosten van Praag. Zijn vader was er cantor en organist. Voor het Jezuïetencollege in Praag, waar hij studeerde, schreef Jan Dismas Zelenka verscheidene composities. In 1710 of 1711 wordt hij lid van de Hofkapelle in Dresden als violone speler (contrabassist) aan het hof van August de Sterke. Die is als keurvorst van Dresden, na zijn bekering tot het katholicisme, ook koning van Polen geworden.

Zelenka reist mee met de koninklijke hofhouding naar onder meer Venetië (hij studeerde er bij Antonio Lotti op kosten van het hof) en Wenen. daar studeert hij contrapunt bij de beroemde Johann Joseph Fux. Die kennis geeft hij zelf door aan Johann Joachim Quantz.

Onder August de Sterke was Dresden een centrum voor Italiaanse, Franse en Duitse muziek, een Parnassus voor schilders en musici dat vaak het "Florence aan de Elbe" werd genoemd. Voor zijn Sächsische Staatskapelle waren naast Zelenka vele beroemde componisten actief:

Johann David Heinichen, kapelmeester, Francesco Maria Veracini, Antonio Lotti, Johann Georg Pisendel, Nicola Porpora, Johann Joachim Quantz,

Portret van August de Sterke - Henryk Rodakowski, 1718 (Nationale Kunstgallerij Lviv)

Johann Adolf Hasse en de gebroeders Johann Georg en Carl Heinrich Graun. Grote voorbeeld voor August de Sterke was Louis XIV en zijn Versailles.

Als in 1720 de hofopera gesloten wordt na een incident met twee zangers, krijgt de katholieke hofkapel extra middelen en worden kapelmeester Heinichen en Zelenka aangespoord om muziek te componeren voor diverse liturgische hoogdagen. Zelenka zal meer dan 20 missen componeren. Na de dood van Heinichen in 1729 neemt Zelenka al zijn taken over, alleen volgt de benoeming niet. Een hernieuwde belangstelling voor opera maakt dat Johann Adolph Hasse de nieuwe kapelmeester wordt. De teleurgestelde Zelenka verwerft, net als Johann Sebastian Bach, wel de titel van Kirchen Compositeur. In de brief waarin Zelenka de vorst “op beide knieën” smeekte om zijn de facto positie als kapelmeester officieel te maken, vraagt hij de keurvorst eveneens of hij het achterstallige loon ervoor kan ontvangen evenals een compensatie voor de enorme sommen die hij uitgaf aan het kopiëren (handmatig natuurlijk in die tijd) van bladmuziek voor de uitvoeringen van de bestelde composities.

Zelenka schreef zijn composities in functie van de opdrachten van de hofkapel. Maar in 1740 begint hij op eigen initiatief te werken aan een project: hij wil zes missen schrijven, die hij betitelt als ‘Missae Ultimae’, met een duidelijk besef van eigen sterfelijkheid. Uiteindelijk zal hij er maar 3 schrijven, de ‘Missa Omnium Sanctorum’ is de laatste. De werken werden vermoedelijk nooit uitgevoerd ten tijde van hun creatie, een parallel met Bachs Hohe Messe. Op de openingspagina van de ‘Missa Omnia Sanctorum’ schrijft Zelenka: “Missa ultimarum Sexta et fortè Omnium Ultima: “de laatste van zes en waarschijnlijk de laatste van allemaal.” Hij schreef de mis in 1741. In 1745, net voor kerstmis, overleed Zelenka.

Dresden vanaf de rechteroever van de Elbe tegenover de Augustusbrug
Bernardo Bellotto, 1748

De 'Missa Omnium Sanctorum' is een "genummerde mis". Elk deel van het ordinarium is onderverdeeld in verschillende bewegingen, met koorgedeelten, ensembles en solo aria's. Zoals vele van zijn Duitse collega's hanteert Zelenka de 'stile misto', waarbij hij oud en nieuw combineert, het verrassende met het conventionele, de opera met het sacrale, de galante stijl met het Gregoriaans.

Het is niet zonder reden dat de muziek van Zelenka in de ogen van Bach, Telemann, Händel en Pisendel als meesterlijk gold. Na de dood van Zelenka kopiëerde Pisendel diens *Responsoria pro hebdomada sancta* en stuurde ze naar Telemann zodat die zich om publicatie kon bekommeren.

In haar standaardwerk over Jan Dismas Zelenka schrijft musicologe Janice B. Stockigt dat diens ster pas in de tweede helft van de 20e eeuw begon te rijzen. "Hoe kan het", vraagt ze zich af, "dat een componist van dit kaliber zo lang onopgemerkt bleef?"¹

Er zijn voor haar meerdere oorzaken – waarbij de voornaamste misschien toch is dat Zelenka een oeuvre schreef dat zich helemaal toespitst op de *liturgische* context aan een Duits *katholiek* hof (Dresden). Een klein eiland in een gereformeerd gebied. Een andere reden: Zelenka schreef geen muziek voor toetseninstrumenten, geen solo sonates. Dit was evenwel het repertoire dat zich leende om binnen de privésfeer uitgevoerd te worden en componisten bij het publiek vertrouwd maakte.

Van Zelenka's diepe religiositeit getuigen de verschillende commentaren die hij op zijn manuscripten schreef, partituren die hij vaak componeerde in opdracht van de Jezuieten van de koninklijke kapel. Deze Jezuieten werden door de overwegend Lutherse bevolking van Dresden vaak manifest bedreigd, ze werden door de vorst, die zich tot het katholieke geloof had bekeerd, aangemaand zich niet te sterk te profileren.²

Er is over Zelenka zeer weinig persoonlijke informatie. Er is geen portret van hem bekend, we hebben dus geen idee van zijn blik, van zijn voorkomen. Het portret dat je op Google vindt als je zijn naam intikt, hoort toe aan zijn leermeester Johann Joseph Fux, bij wie hij 3 jaar in Wenen kon studeren. Er zijn geen bronnen die ons aangeven hoe Zelenka zich voelde bij zijn aankomst in het kunstzinnige Dresden, hoe het was om als contrabassist het fenomenale orkest van Dresden te vervoegen. Hij bleef zijn hele leven vrijgezel. We weten niet hoe hij stond ten opzichte van de schitterende zangers van de hofkapelle, niet in het minst de castrati. Wanneer ontmoette hij voor het eerst de Lutherse Johann Sebastian Bach? In John Eliot Gardiners boek 'Music in the Castle of heaven – a portrait of Johann Sebastian Bach', schrijft de auteur dat Zelenka en Bach bevriend waren. Janice Stockigt citeert Carl Philipp Emanuel Bach, die bevestigde dat dat zijn vader zeer veel waardering had voor de muziek van Zelenka en dat beiden elkaar persoonlijk kenden. Ook Ludwig von Köchel, die Mozarts oeuvre inventariseerde ('KV'), getuigde: "de echte kenners spreken met grote eerbied over Zelenka's composities, vooral over de koren en de fuga's die model staan voor liturgische muziek."

De composities bewegen tot tranen toe – Johann Friedrich Fasch, een enthousiast en religieus Lutheraan, was niet opgetogen toen zijn zoon Karl Friedrich (eveneens componist zoals zijn vader) aan het einde van een grote mis van Zelenka bij een bezoek aan de Dresdense hofkapelle, niet kon antwoorden op zijn vraag wat hij ervan vond, zo zeer was hij in tranen – maar de persoon Zelenka blijft een groot enigma.

-- Wilfried Van den Brande

1. Stockigt, Janice B., Jan Dismas Zelenka, a Bohemian Musician at the Court of Dresden, Oxford, OUP, 2000.

2. Het hielp natuurlijk niet echt dat een fervente prediker, broeder Czermak SJ, de Dresdnern duidelijk maakte dat "der doll und eidbrüchische Mönch Doktor Lutherus" er de oorzaak van was dat Engeland, Zweden en Saksen verzaakten aan de weg van de échte kerk.

Toelichting bij de motetten

Tussenzang

Magnus Dominus - Antonio Lotti (1665 of 1667 - 1740)

Nadat hij op 16-jarige leeftijd zijn eerste opera had gecomponeerd, werd Lotti negen jaar later benoemd tot organist in de San Marco kathedraal in Venetië. Tijdens een bezoek aan die stad in 1712 was de kroonprins van Saksen zo onder de indruk van de jonge componist dat hij hem uitnodigde naar Dresden. Lotti bezocht Dresden twee jaar lang, in 1717-19. In 1736 werd Lotti, in navolging van onder meer Andrea Gabrieli en Claudio Monteverdi, maestro di cappella van de San Marco. Als een eerste klas componist in de oude stijl, wordt de muziek van Lotti ook bestrooid met moderne harmonieën. Lotti componeerde missen, hymnes, psalmen en 17 opera's. Zijn muziek werd bewonderd door Hasse, evenals zijn leerling Jan Dismas Zelenka waarvan we vandaag de Missa Omnium Sanctorum horen.

Offerande

Beati Estis - Jacob Handl (Jacobus Gallus) (1550-1591)

Tijdens het bewind van keizer Rudolf II, kwam de laat-renaissancistische componist van Sloveense afkomst, Jacob Handl, bekend als Gallus, naar Praag; Van 1585 tot zijn dood in 1591 was hij organist in de St. Jans Kerk aan de Balustrade (sv. Jan na Zábradli). In zijn omvangrijk oeuvre combineerde hij de Frans-Vlaamse polyfone stijl met de stijl van de Venetiaanse School.

Tussenzang

Gaudeamus Omnes - Heinrich Isaac (Brabant 1450 - Firenze 1517)
Choralis Constantinus II: 1550-55

In 1497 verkreeg Isaac de meest prestigieuze post die een musicus te beurt kon vallen, toen keizer Maximiliaan I hem in Wenen tot hofcomponist benoemde. Hij zou het blijven tot zijn dood in 1517, alhoewel hij — daar hij ginds getrouwd was — sporadisch naar Florence terugkeerde en er ook overleed.

Het is in deze periode dat Isaac werkte aan de *Choralis Constantinus*, een verzameling van meer dan 375 polyfone motetten gebaseerd op gregoriaanse melodieën voor het proprium van de mis. Het ontstaan van de collectie was een opdracht van de kathedraal van Konstanz: een verzoek om een reeks motetten te componeren voor de feestdagen die in het bisdom Konstanz werden gevierd.

-- *Lieven Termont*

Save the Date

MUSIC for LIFE
De Warmste Week

Zondag
16 december 2018
15.00
Sint Pauluskerk - Antwerpen

KOKEN VOOR KOCA

PRESENTEERT:
EEN CONCERT VOOR KOCA
MET

ELISE CALUWAERTS – SOPRAAN
WILFRIED VAN DEN BRANDE – BAS BARITON
IVO VENKOV – PIANO

Orkestmissen

December 2018

Sint-Elooi

Zondag 2 december 2018
Vanaf 10.30u

W.A. Mozart - Missa Solemnis in C KV 337
Sint-Paulus Sinfonietta & deChorale

o.l.v. Paul Dinneweth

Kerstmis

Dinsdag 25 december 2018
Vanaf 10.30u

M.A. Charpentier - Messe de Minuit
Sint-Paulus Camerata & Sinfonietta

o.l.v. Ivo Venkov

“ De orkestmissen in Sint-Paulus?

Deze hoogstaande synergie van traditie, liturgie en muziek is een werkelijk uniek gebeuren in de wereld. Ze brengt de muziek thuis, op de plaats en voor de gelegenheid waarvoor ze gecomponeerd werd.

-- *Axel Vervoordt, voorzitter beschermcomité*

presenteert

koperkwintet Brassery & Nicolas de Troyer, orgel

'ORGAN PIPES AND BRASSERY BELLS'

ZAT 08.12.2018 - 15:00u

KERSTCONCERT

SINT-PAULUSKERK

Sint-Paulusstraat 22 - 2000 Antwerpen

€8 <18j - €15 >18j

contact: reservaties@brassery.be - 0476.41.85.31

www.brassery.be

Steunfonds Artistieke Werking

De dynamiek van Muziek in Sint-Paulus – waarin enthousiaste uitvoerders en een immer talrijke publieke opkomst elkaar vinden - is onlosmakelijk verbonden met de financiering ervan. Het grootschalige project is slechts mogelijk mits een soliede financiële onderbouw.

In eerste instantie wordt die geleverd door de aanwezigen. Uw grote opkomst en vrije bijdrage is een stevige eerste stap in de financiering. Daarnaast zorgt het 'Steunfonds Muziek in Sint-Paulus' er met haar sympathisanten, vrienden en mecenasen voor dat de substantiële artistieke kosten gedragen kunnen worden. U kan aan het project deelnemen als:

1. Sympathisant: Met elke kleine bijdrage hoe gering ook, bestendigt u als sympathisant ons muzikaal-liturgische verhaal.

2. Bronzen vriend: bij een storting vanaf € 250 wordt u bronzen vriend. Deze storting geeft u recht op een gereserveerde plaats, op uw persoonlijke naam. Na de Orkestmis wordt u uitgenodigd op een 'meet & greet' met de dirigent en solisten bij een glaasje. U wordt eveneens uitgenodigd op een sponsorconcert.

3. Zilveren vriend: bij een storting vanaf € 500 wordt u zilveren vriend. Deze storting geeft u recht op 2 gereserveerde plaatsen, op uw persoonlijke naam. Na de Orkestmis wordt u uitgenodigd op een 'meet- & greet' met de dirigent en solisten bij een glaasje. U wordt eveneens uitgenodigd op een sponsorconcert.

4. Gouden vriend: bij een storting vanaf € 1000 wordt u gouden vriend. Deze storting geeft u recht op 4 gereserveerde plaatsen, op uw persoonlijke naam. Na de Orkestmis wordt u uitgenodigd op een 'meet- & greet' met de dirigent en solisten bij een glaasje. U wordt eveneens uitgenodigd op het jaarlijkse sponsorconcert.

5. Mecenas: bij een storting vanaf € 5000 wordt u mecenas. Deze storting geeft u recht op 10 gereserveerde plaatsen, op uw persoonlijke naam. Na elke orkestmis wordt u uitgenodigd op een 'meet & greet' met de dirigent en solisten bij een glaasje. U wordt eveneens uitgenodigd op het jaarlijkse sponsorconcert. Na onderlinge afspraak kan u een beperkte vriendengroep uitnodigen voor een Muzikale Nocturne en rondleiding achter de schermen in Sint-Paulus met aansluitend receptie in de crypte.